
Безпечне середовище: теоретичні та методологічні аспекти

Концептуальні засади безпеки в освіті

Юрій Бойчук, Ольга Мірошниченко

Людину впродовж усього життя на кожному кроці оточують предмети, процеси та явища, що становлять небезпеку для самого людства. Повне виключення небезпеки, тобто забезпечення нульового ризику, практично неможливо. Ризик – це рівень імовірності виникнення несприятливих наслідків як для людини, так і для навколишнього середовища.

Є багато різних видів безпеки (національна, людська, технологічна, міжнародна та ін.), які умовно можна об'єднати у п'ять великих блоків-напрямів: соціальні, екологічні, економічні, інформаційні, психологічні. У всіх зазначених блоках ідеться про безпеку людини (суспільства) та навколишнього середовища.

До самого поняття «безпека» як ключового та системоутворювального можна застосувати різні тлумачення, наприклад:

- *безпека як захищеність від викликів, ризиків, небезпек і загроз;*
- *безпека як здатність об'єкта, явища чи процесу зберігати свої основні характеристики при негативних впливах із боку інших об'єктів, явищ і процесів;*
- *безпека як стан об'єкта, у якому йому не може бути завдано суттєвої втрати або шкоди;*
- *безпека як стан стійкого існування об'єкта, у якому ймовірність небажаної зміни будь-яких характеристик його життєдіяльності невелика;*
- *безпека як прийнятний рівень небезпеки, що залежить від витрат на обмеження впливу небезпечних факторів;*
- *безпека як властивість об'єкта, що характеризує його здатність не завдавати іншим об'єктам істотних збитків чи шкоди.*

Спробуємо схарактеризувати основні смислові лінії наведених вище блоків безпеки: соціальну, екологічну, економічну, інформаційну, психологічну.

Соціальна безпека – стан захищеності особистості від загроз порушення її життєво важливих інтересів у галузі соціальних прав і свобод: права на життя, на працю та її оплату, на безкоштовну та доступну освіту, лікування, відпочинок, гарантований соціальний захист із боку держави.

Екологічна безпека – це процес забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, природи та держави від реальних і можливих небезпек, створюваних антропогенним чи природним впливом на довкілля.

Економічна безпека – це захист загальнонаціональних інтересів у сфері економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз на основі поступального розвитку національного господарства та забезпечення соціальних потреб як усього суспільства, так і окремих громадян. Забезпечення економічної безпеки

безпосередньо пов'язане з досягненням безпеки продовольчої, фінансової, технологічної, енергетичної, військової тощо. По суті, це складові безпечного (еволюційного, а не революційного) переходу до сталого розвитку.

Інформаційна безпека – це стан захищеності основних інтересів особистості, які полягають у реалізації конституційних прав і свобод, у забезпеченні особистої безпеки, у підвищенні якості та рівня життя, у фізичному, духовному й інтелектуальному розвитку, від загроз, викликаних інформаційним впливом на психіку та соціокультурний розвиток людини різноманітними соціальними суб'єктами й інформаційним середовищем суспільства. Інформатизація в усіх її проявах (життя, сфери виробництва та сфери споживання, освіти, соціальної сфери й навіть культури) також є складовою переходу до сталого розвитку суспільства.

Психологічна безпека – це стан інформаційного середовища та умови життєдіяльності суспільства, що не спричиняють порушення психологічних установок цілісності соціальних суб'єктів, адаптивності їх функціонування та розвитку.

Синергетична взаємодія, «накладення» зазначених видів безпеки сприяє осмисленню феномену інформаційно-психологічної безпеки.

Інформаційно-психологічна безпека – це стан захищеності особистості, що забезпечує її цілісність як активного соціального суб'єкта та можливостей розвитку в умовах інформаційної взаємодії з навколишнім середовищем. Два останні типи безпеки визначають психологічну готовність початку стійкого розвитку, цим підвищуючи статус психологічного компонента якості життя.

На жаль, у міжнародних документах не так часто можна зіткнутися з осмисленням освітньої безпеки, безпеки дитини (і освітянина) в освітній установі. Найчастіше йдеться про формування такого поняття, як педагогічні ризики, що розвивається в новому напрямі сучасної педагогіки – педагогічної ризикології.

Наші правильні дії, вчинки, поведінка насамперед пов'язані з нашим знанням навколишньої дійсності, а наші помилки, прорахунки, негативні ситуації – з незнанням проблем навколишнього світу. Отже, незнання (як і знання) є концептуальною основою досягнення ефективного існування людини в навколишньому світі. У зв'язку з цим дослідження самого феномену незнання (його причин, передумов, змісту, можливих наслідків) є дуже важливою системною психолого-педагогічною проблемою.

Необхідна серйозна розмова і про зовнішні педагогічні ризики, які різноманітні за своєю природою, але мають звичайну доміную – стан довілля (соціального, культурного, освітнього, інформаційного тощо). Сьогодні ми часто стикаємося з тим, що слово вчителя стає основним стресогенним чинником. У 72% школярів семи-дев'яти років є страхи, пов'язані зі школою та навчанням, а у 53% – з невпевненістю у взаєминах з учителем.

У цьому плані можна говорити про інформаційний стрес. Було доведено, що умовою його розвитку є так звана інформаційна тріада: занадто великий чи занадто малий обсяг інформації; надто малий чи надто великий час для її засвоєння; високий рівень мотивації (відповідальності) до її засвоєння.

Останній пункт означає, що підвищений рівень відповідальності за опанування певного обсягу інформації, як зазначають нейрофізіологи, призводить до перенапруги системи нервово-психічного регулювання та розвитку інформаційних неврозів. Для безпечної роботи людини з інформацією необхідні:

оптимальний її обсяг, оптимальна кількість часу, що надається для її засвоєння, оптимальний рівень психоемоційної напруги.

Щодо психологічної безпеки освітнього середовища, то її можна розглядати як інтегральний показник таких аспектів: захищеність від громадського приниження; захищеність від образи; захищеність від висміювання; захищеність від загроз; захищеність від образливого обзивання; захищеність від того, що змушує робити щось проти бажання; захищеність від ігнорування; захищеність від неповажного ставлення; захищеність від недоброзичливого ставлення.

Основні принципи концепції безпеки освіти

Принцип домінування життя як головної цінності, визначальна модель мінімальної (необхідної) безпеки, що максимально виключає всі ризики, які загрожують життю як дітей, так і дорослих.

Принцип регіональної специфіки передбачає при організації системи безпеки освітнього середовища школи облік небезпек і можливих надзвичайних ситуацій конкретного регіону (міста, області, району).

Принцип комплексності оцінки небезпек (ризиків), що задає методику оцінки різних педагогічних (освітніх) ризиків (зовнішніх і внутрішніх) на основі комплексного, системно-синергетичного підходів.

Принцип міні-максу, який визначає досягнення максимального ефекту безпеки за наявності мінімуму ресурсного забезпечення.

Принцип максимальної ефективності управління системою заходів і створених педагогічних умов, спрямованих на забезпечення максимальної безпеки освітнього середовища та школи як соціального інституту в цілому.

У математиці – точній науці – прийнято дві вимоги до постановки завдань: необхідна (мінімальна кількість даних на вирішення завдання) і достатня (кількість даних достатнього вибору найбільш оптимального рішення задачі). Ми пропонуємо дві моделі безпеки освітнього закладу: модель необхідної безпеки та модель достатньої безпеки.

Модель необхідної безпеки може бути представлена в таких положеннях: фізичний захист, психологічний захист, екологічний (санітарно-гігієнічний) захист.

Фізичний захист визначає систему заходів зі створення необхідних умов для забезпечення життя та здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу. Вона включає дотримання правил техніки безпеки, пожежної та електробезпеки, охорони праці тощо.

Психологічний захист передбачає створення в школі психологічного середовища (клімату) поваги до прав дітей і дорослих, їх довіри один до одного, взаєморозуміння, взаємодопомоги та гуманістичні відносини.

Санітарно-гігієнічний (екологічний) захист встановлює вимоги до стану навчальних і дозвільних приміщень школи, їх відповідності санітарно-гігієнічним вимогам.

Модель достатньої безпеки виражається в такому вигляді: фізичний захист; психологічний захист; екологічний (санітарно-гігієнічний) захист; соціальний захист; економічний захист; інформаційний захист; освітній захист.

Перші три складові розкрито в моделі необхідної безпеки, решта чотири – наведені нижче.

Соціальний захист передбачає створення педагогічних умов, що виключають порушення соціальних прав дітей і дорослих і привносять у шкільне життя такі

явища, як расова та етнічна толерантність, повага до віри учнів і педагогів, рівність соціальних груп, правовий (законодавчий) захист тощо.

Економічний захист передбачає виключення економічних механізмів організації освітнього процесу, не передбачених законодавством, законопроектами, нормативно-правовими документами.

Інформаційний захист розглядається в декількох аспектах: згода на обробку персональних даних, заборона розголошення конфіденційної інформації про дітей та їхніх батьків і створення умов, що виключають формування таких соціально негативних явищ, як інформаційна та інтернет-залежність, хакерство, віртуалізм тощо.

Захист в освіті визначає педагогічні умови, спрямовані на використання в освітньому процесі здоров'язберезувальних, розвивавальних, гуманітарних освітніх технологій, організацію комфортних умов дозвільної діяльності, раціонального режиму дня школярів, включаючи рівні навчального навантаження в урочні та позаурочні години, а також обсяги домашніх і самостійних робіт.

Вибір тієї чи іншої моделі безпеки школи здійснюється керівництвом освітньої установи, виходячи з аналізу: вихідного стану будівлі, аудиторного фонду, стану електро-, пожежо- та іншої безпеки; ресурсного забезпечення, безпеки школи; кадрового забезпечення розв'язання завдань безпеки; загальної культури безпеки керівництва, педагогічного складу та школярів.

Раціональним способом вирішення проблеми безпеки в системі освіти є побудова безпечного освітнього середовища як сукупності компонентів освітньої установи, їх функціональних взаємозв'язків і суб'єктів: педагогів, учнів (вихованців) та батьків, у діяльності яких створюються умови для забезпечення безпеки учасників освітнього процесу.

Формування та забезпечення безпеки освітнього середовища передбачає:

1. Проведення постійної роботи з учнями, їхніми батьками, педагогічним колективом, органами виконавчої влади, поліцією, громадськими організаціями у вирішенні проблем комплексного забезпечення безпеки освітньої установи, її захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз.
2. Надання сприяння органам внутрішніх справ щодо припинення поширення наркотиків серед учнів і профілактики злочинів серед неповнолітніх.
3. Організацію чергування учнів старших класів і членів батьківського комітету з освітньої установи.
4. Контроль за дотриманням в освітньому закладі внутрішнього розпорядку та правил безпеки.
5. Організацію охорони порядку на шкільних заходах.
6. Ознайомлення учнів і персоналу освітньої установи з правилами й тактикою безпечної поведінки в екстремальних і надзвичайних ситуаціях, зокрема в умовах виникнення воєнних загроз.
7. Контроль за роботою приладів охоронної та охоронно-пожежної сигналізації, станом технічних засобів захисту.
8. Захист здоров'я та збереження життя учнів і співробітників освітньої установи.
9. Дотримання техніки безпеки учнями та працівниками освітнього закладу.

10. Навчання учнів методів забезпечення особистої безпеки та безпеки оточуючих.

11. Документування процесів, що стосуються важливих подій життя школи в аспектах безпеки, у ході їх повсякденного функціонування, а також у випадках реалізації загроз і заходів щодо протидії цим загрозам.

Отже, безпека в освіті передбачає розуміння такого стану освітнього середовища в усіх його ключових компонентах: просторово-семантичному та просторово-архітектурному, соціальному, змістовно-методичному, комунікативно-організаційному та психодидактичному, що забезпечує мінімальний ризик виникнення умов неможливості здійснення повноцінного освітнього процесу й життєдіяльності всіх його учасників: дітей та їхніх батьків, керівників і педагогів, допоміжного персоналу.

Концептуальні та нормативні основи створення безпечного освітнього середовища, формування культури безпеки життєдіяльності учнів

Наталія Дуброва

Сьогодні сучасні технологічні та інноваційні процеси в суспільстві супроводжуються надзвичайними ситуаціями природного, техногенного та воєнного характеру, побутовим, виробничим і шкільним травматизмом, поширенням інфекційних хвороб, а навколишнє середовище концентрує значну кількість небезпек. Це обумовлює необхідність запобігання небезпекам, зокрема на рівні освіти: формувати культуру безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу; розвивати їхні компетентності щодо безпеки навчання, виховання та праці; забезпечувати дотримання вимог безпечного освітнього середовища.

Також перед сучасною освітою стоїть завдання щодо формування особистісних якостей, які будуть визначати ефективність діяльності учасників освітнього процесу в конкретній ситуації, відпрацьовування психологічної готовності до безпечного поведіння, розвитку стресостійкості, адекватного оцінювання обстановки, вміння приймати швидкі та правильні рішення тощо.

Згідно з Конституцією України «людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека визначені найвищою соціальною цінністю» [4]. Також питання безпеки закріплюються в Законі України «Про повну загальну середню освіту», а саме: «безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заповідання учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та моральної шкоди, зокрема, внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних і будівельних норм і правил, а також психологічного насильства, приниження тощо» [2].

Безпечне освітнє середовище передбачає наявність безпечних умов навчання та праці, комфортної міжособистісної взаємодії, яка сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів, батьків, відсутність будь-яких проявів насильства